

Lévai Attila

A SZLOVÁK– MAGYAR GYÜLEKEZETI KÉRDÉS – PÁLÓCZI CZINKE ISTVÁN ÁLLÁSPONTJA*

* Jelen tanulmány a VEGA 1/0083/20 számú, A Református Keresztyén Egyház Szlovákiában a szocializmus éveiben (1948–1989) című kutatási projekt keretében valósulhatott meg, melyért ezúton is köszönetet mondok. Jelen tanulmány egy kutatási folyamat apró szelete, mely kutatás Pálóczi Czinke István életének és munkásságának teljeskörű feldolgozását tűzte ki céljául.

1. Rövid történelmi előzmények

A történelmi Magyarország keleti részében, elsősorban a reformátusság területi eloszlásának meghatározása szempontjából, fontosnak vélem már e tanulmány elején jelezni, hogy az egykori közös Tiszáninneri Református Egyházkerületben a reformáció kora óta éltek szláv ajkú, a kortársak által tótnak nevezett, mai kifejezéssel élve, szlovák reformátusok.¹ Az egyházkerület akkori vezetői és patrónusai egyre nagyobb figyelmet fordítottak arra, hogy ha csak lehet, ezen gyülekezetek számára egyrészt lelkészt, másrészt pedig anyanyelvükön megjelenő hit- és kegyességi irodalmat biztosítsanak. A cseh származású Jessenius György, a magyar Spáczay András lelkészi munkái mellett Rákóczi András földesúr munkájaként jöttek létre a legelső szlovák nyelvű kiadványok. „A kelet-szlovákiai nyelvjárásban írt öt liturgikus könyv kiadása felbecsülhetetlen jelentőséggel bírt a szlovák kálvinisták számára a Tiszáninneri Egyházkerületben. Az elkövetkező időszakban, a 18. század második felében nem csak az istentiszteletek megtartását, a tanítást és hitoktatást segítették, hanem a hitük megőrzését is az addig elterjedt kálvinizmus perifériáján, a folytonos rekatolizációval való mindennapi konfrontációban.”² A 18–19. században azonban e térségben is jelentősen megváltozott a reformátusok helyzete. A református vallásúak által lakott terület északi és nyugati irányból zsugorodni kezdett, majd darabokra szakadt. Elsőként Sáros vármegyéből tűntek el a reformátusok, akiknek utolsó gyülekezeteik még a 18. század elején megszűntek.

¹ KÓNYA Péter: Szlovák reformátusok a 17-18. században, *Sárospataki Füzetek*, XV. évfolyam, 2011/4, 39–52.

² KÓNYOVA, Annamária – KÓNYA, Péter: *Kalvínska reformácia a reformovaná cirkev na východnom Slovensku v 16-18. storočí*, Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity, 2010.

Feltételezhető, hogy a 18. század végén hozzávetőlegesen 8-10 ezer szlovák anyanyelvű református élhetett Abaúj, Zemplén és Ung vármegyékben. A reformátusok számaránya a 17. század végi drasztikus hanyatlást követően stabilizálódott. A 20. század elejére e térségben azonban kimutathatóan csak 45 olyan település maradt – Abaújban, Kassától keletre, Rozgony környékén 8, Zemplénben, Töketerestől keletre 12, Ung vármegyében Ungvártól nyugatra 25 –, ahol szlovák reformátusok éltek.³

Látszatra tehát létezik egy viszonylag harmonikus egység a magyar és a szlovák nyelvű reformátusok között – ami azonban csak addig tartott, amíg meg nem változtak a nemzetek fölötti a határok 1920 után. Mihelyst ez megtörtént, máris meglátszott, hogy ez a látszatra szép egymás mellett élése a magyaroknak és szlovákoknak valójában csak látszat volt már hosszú ideje. Nagyon sokan feszegetik az utóbbi időben a trianoni országvesztéssel kapcsolatosan az okokat, s nem egy vélemény fogalmaz úgy, hogy a szétszakíttatásnak egyik oka épp abban keresendő, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia nem foglalkozott megfelelően a területén élt kisebbségek jogaival, eszméivel, kezdeményezéseivel. Nos, aligha adhatunk teljes egészében igazat e vélekedéseknek, hiszen épp a reformátusoknál látjuk egyik eklatáns példáját annak, hogyan s miként gondoskodott (s megjegyzésként ide kíváncsozok, hogy gondoskodik ma is) a többségi egyház a maga nyelvi értelemben vett kisebbségéről – mármint a magyar reformátusok a szlovák reformátusokról.⁴

A 20. század elején még tartotta magát az a felfogás, mely szerint a mai Szlovákia területén a református vallást nem csupán 1910-ig, de előtte és azóta is⁵ szokás volt egyfajta „magyar hitként” vagy „magyar vallásként” aposztrofálni. Talán éppen ezért is volt az, hogy a szlovák anyanyelvű reformátusok éppen az etnikai determináció miatt elszlovákosodott magyaroknak számítottak. Ez a téves nézet kihatással volt az újonnan alakult Csehszlovák Köztársaságba szakadt magyar reformátusok megítélésére is, s nem elhanyagolható tény, hogy valamilyen módon az önszerveződési folyamataikat is nagyban gátolta.⁶

³ TRANQUILLIUS: Szlovák reformátusok, *pangea.blog.hu*, 2017. 12. 13. URL: https://pangea.blog.hu/2017/12/13/szlovak_reformatusok Utolsó letöltés: 2020. 06. 20.

⁴ Ennek alátámasztására már hoztam fel történelmi érveket, de itt jegyzem meg, hogy ez a fajta gondoskodás a szlovák reformátusokról azóta sem szűnt meg, holott nagyon sok minden változott politikai, társadalmi s különösen nyelvi közegek tekintetében a Felvidéken az eltelt száz évben. Trianon után is az újonnan megalakult Szlovénországi Tiszáninneni Református Egyházmegye igyekszik segíteni a szlovákok kegyességi és katechetikai irodalommal való ellátását, majd száz éven keresztül a református egyház hitvallási iratai, amennyiben megjelennek magyarul, úgy megjelennek szlovákul is. Az elmúlt hatvan esztendő leginkább használt kátéja, a Varga Imre-féle Kis Káté úgy magyarul, mint szlovákul is megjelent több alkalommal, a szükséges kiadási tervek szerint. A szlovák reformátusok legújabbban használt énekeskönyvét ugyancsak hathatós magyar segítséggel jelentetik meg és adják ki, s csak az elmúlt esztendőben van valamiféle érzékelhető tematikai különbözőség a hivatalos lap, a *Kálvinista Szemle* (szlovákul: Kalvínske Hlasy) tartalmi szempontjaiban.

⁵ Megjegyzendő, hogy ez a megjelölés, ha nem is hivatalosan, de a „kulisszák mögött” ma is tartja magát a szlovák közgondolkodásban.

⁶ S ezen sérelmekből fakadó frusztrációk bizony akkor is előjöttek, amikor a 2009. május 22-én alakult Magyar Református Egyházhhoz való csatlakozás kérdése napvilágra került. A szlovák reformátusok

2. Trianon után – az új egyházkerületek szervezési nehézségeinek sajátosságos háttere

Hazai református egyházunk az ún. „átmenet éveiben”⁷ sok mindennel szembe kellett, hogy nézzon. Elsődlegesen említeném meg azt a tényt, hogy felerősödtek általánosságban a magyarellenes hangok és megnyilvánulások. Ezen tények valójában azt a célt szolgálták, hogy ily módon is megerősítsék azt a formálódó nemzeti identitást, amelyet a szlovákokban ekkor kellett valamilyen módon kialakítani. Az 1920 körül megjelenő szlovák politikai sajtóorgánumok egyik közös jellemvonása a magyarságnak – pontosabban a magyar nemességnek – a szlovákok ősi ellenségeként való feltüntetése.

„A korabeli szlovák lapok a magyarokat, s kiváltképp a nemességet egyfajta munkakerülő népnek írták le, akik a történelem folyamán »sohasem érezték annak szükségét, hogy dolgozniuk kellene«, sőt a magyarokat tartották minden rossz megtestesítőjének. A szlovákság összes sikertelenségéért, nyomoráért, történelmi-kulturális és társadalmi elmaradottságáért a magyarokat tették felelőssé. A dolgozó, galamblelkű szlovákok és a gögös, úrhatnám, munkakerülő magyarok ellentéte markánsan jelenik meg szinte minden korabeli szlovák lapban, függetlenül annak politikai hovatartozásától. A Slobodný Slovák hetilapban (1919) például azt olvashatjuk, hogy a szlovák verejtékes munkával dolgozott a földeken, ám amit megtermelt, azt Pestre és Bécsbe szállították, a szlováknak csak a maradék jutott. »Ők ették a vaját, a mieinknek maradt a savanyú tej és az író. Nekik elküldtük a hízott teheneinket és a baromfit, hogy legyen miből gulyást és pecsenyét készíteniük, a szlovák meg ette a krumpelit és a káposztát.« A szlovák propaganda leírása szerint tehát a felvidéki termőföldek, az ott megtermelt javak, az állatállomány és minden más a szlovákokat illeti, csupán azért, mert béresként az uraknak dolgoznak. [...] »1920. június 4., a magyar békeszerződés aláírásának napja örömteli és történelmi nap, amikor gögös ellenségünk[nek] és ezeréves elnyomónk[nek] aláírásával el kellett ismernie, hogy uralkodásának a szlovák nép felett örökre vége, hogy a szlovák rabszolga felszabadult, és a világ független nemzeteinek sorába lépett« – írta a trianoni diktátum aláírásáról szóló beszámolójában Ivan Krno, a csehszlovák delegáció tagja. A szlovák propaganda szerint Trianon igazságos büntetés volt a sok igazságtalansággért és sérelemért, ami a szlovákságot érte »ezer év alatt«. [...] A napilapokban sorozatosan feltűnik a fejlett, modern, demokratikus Csehszlovákia és a maradi, fejletlen, középkorban ragadt »Uhorszkó« ellentéte. A magyar, mint ősi ellenség a trianoni diktátum után is jelen van a szlovák narratívában, csak a céltábla változik valamelyest.”⁸

---

művi „hitbeli érzékenysége” végett a Szlovákiai Református Keresztény Egyház csak pár év késéssel lett teljes jogú tagja a református magyar egyházak nagy családjának, amely csatlakozás révén még éveken át folyt a szlovák gyülekezetekben az ellenpropaganda és a hecckampány azzal a tematikával, hogy a hazai református egyház (s benne a szlovák gyülekezetek is – holott erről szó sem volt) a Magyar Református Egyházhoz fog majd tartozni.

⁷ Amely az én olvasatomban Csehszlovákia megalakulásától (1918. október 28.) a lévai zsinat (1923. június 17.) megnyitásáig tartott.

⁸ Bővebben lásd RADI Anita: Ellenségkép a korabeli szlovák sajtóban, *Magyar7*, III. évfolyam, 2020/22–23, 28–29.

Az egyházkerületek szervezésének kérdésében ott volt az a több évnyi bizonytalansági tényező is, amely jórészt nem igazán tette hihetővé a felvidéki emberek számára, hogy mi is történik valójában. Az emberek – korabeli leírások és elbeszélések alapján – lelkükben nem jutottak még el ahhoz a tényhez, hogy megváltozott körülöttük a politikai határ. Várták, hogy mindaz, ami kialakult hirtelen, majd ugyanolyan hirtelen el is múlik. Valahogy így lehetett ez az egyházkerületek szervezésének kérdésében is, hiszen az első tapogatózó tárgyalások a felvidéki részre szakadt református egyházi vezetők és az új államalakulat vezetői között 1919-ben még abban a hangnemben folytak, hogy amíg nem lesz minden tény ratifikálva, s amíg nem alakulnak ki a végleges határok, addig nincs értelme jobban belemenni az állam által hangoztatott követelések teljesítésébe.⁹ A Csehszlovák Köztársaság megalakulása és a Felvidék elszakítása következtében a Dunántúli, a Tiszáninneni, valamint a Tiszántúli Egyházkerületek északi részei elszakadtak a Magyarországi Református Egyháztól. Az országhatárok véglegesítése után kiderült, hogy összesen 287 anyaegyházközség került csehszlovák fennhatóság alá, 79 a Dunántúli, 140 a Tiszáninneni, 68 pedig a Tiszántúli Egyházkerületből. E váratlan események nagy mértékben érintették az egyház vezetőit és a leszakított református egyház jövőjét. Dr. Révész Kálmán, a tiszáninneni egyházkerület akkori püspöke volt az, aki abban a reményben élt, hogy mint egyházi szervezet továbbra is egyek lehetnek a megcsonkított magyar egyetemes egyhazzal. Az egyház máról holnapra vált kisebbségi egyházzá, nem saját döntésük vagy választásuk alapján, hanem kényszerből, akaratuk ellenére. A magukra maradt egyháztestek helyzetét az 1918. október 28-i 11. számú csehszlovák államtvény 2. szakasza szabályozta először, melyben az állam ideiglenesen elfogadta a magyar állam és a református egyházközségek közötti, az 1904-es zsinati rendezés alapján kialakított jogviszonyt. Ezzel azonban az egyházközségek pusztaságát ismerték csak el. Ilyen előzmények után Révész Kálmán számára világossá vált, hogy a helyzet megváltoztatására nincs egyhamar kilátás, így a megszállt Kassáról áttette székhelyét Miskolcra. Búcsúlevelet írt, melyet elküldött az egyházmegyék espereseihez. E búcsúlevelben a következőket írta:

„Nagytiszteletű Esperes Úr! Pár nap múlva elhagyom Kassát, és Miskolcra költözöm. Tiszáninneni Egyházkerületünk integritását és egységét a lehetőség határai között igyekszem ezentúl is fenntartani, de míg a viszonyok meg nem változnak, feltétlenül szükséges az egyházkerület szlovenszói részének egy ott lakó püspökhelyettest rendelni. Ezt a július 1-én tartott egyházkerületi közgyűlés már meg is tette, amidőn Kassáról való elköltözésem esetére Czinke István egyházkerületi főjegyző urat nevezte meg törvényes püspökhelyettesül. Szíveskedjenek tehát ez értesítés vételétől fogva a püspöki hivatalt érdeklő ügyekben öhozzá (Rimaszombat) fordulni.”¹⁰

⁹ „Én erre azt válaszoltam Stundának, hogy mind erről a béke ratifikálásáig szó sem lehet, mert mi a magyar református egyház testéhez tartozunk, s attól mindaddig el nem szakadhatunk, míg a mostani tényleges megszálló hatalom törvényes felsőségünkkel nem válik” – Révész Kálmán püspök jelentése 1919-ből, in CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918–1938)*, Ungvár, 1940, 8–10.

¹⁰ Uo., 10.

Ez a kilátástalan helyzet a magyar reformátusok körében nagy törést okozott. A püspökök¹¹ távozása ex lex helyzetbe hozta az elszakított egyházrészeket, melyek ily módon kétszeresen is magukra maradtak, az állammal kialakítandó jogviszony rendezése pedig beláthatatlan időre kitolódott. A püspök távozása után Pálóczi Czinke István mint helyettes püspök folytatta a felvidéki református egyház Tiszáninneri Egyházkerületének megszervezési munkáit.¹²

3. A szlovák–magyar gyülekezeti kérdés

Mint ahogyan arra korábban már utaltam is, a református vagy kálvinista vallás magyar vallásként élt a köztudatban. Ugyanakkor azt aényt sem árt kiemelni, hogy az abaúji, zempléni és ungi református egyházmegyékben a csehszlovákiai Református Keresztény Egyház megalakulása előtti időszakban is a magyar és szlovák nyelvet egyformán beszélőkből szerveződtek református gyülekezetek. Egymással való kapcsolataikat a múltban semmiféle külön egyházjogi, közigazgatási törvény nem szabályozta. Erre nem is volt szükség, hiszen közös gyülekezetben éltek, mindenféle területi beosztás nélkül. Múltjuk évszázadokon keresztül közös volt, testvéri egységben szenvedték át az üldöztetéseket, közösen építették meg templomaikat, együtt tartották fenn egyházi iskoláikat. Lelkipásztoraik mindig a gyülekezet szükséglete és elvárása szerint magyarul vagy szlovákul, esetleg mindkét nemzet nyelvén végezték az egyházi szertartásokat. Ugyanezen elv érvényesült az egyházi iskolákban is.

E történelmi tények tudatában meglehetősen furcsa volt a csehszlovák kormány követelése a szlovák egyházmegyével kapcsolatban. Mindez ahhoz vezethető vissza, hogy a tiszáninneri egyházkerületbe kebelezett ungi és felsőzempléni egyházmegyék északi csücskében, ahol a szlovák nyelvhatár kezdődött, a történelem folyamán több magyar református egyházközség lassan elszlovákosodott.

A „Szlovák Kálvinista Egyházmegye“ megszervezésének gondolatát az 1923-ban Léván tartott zsinaton Juraj Slávik kormánybiztos is felvetette üdvözlő beszédében, amikor is ezt mondta: „a csehszlovák köztársaság kormányának meggyőződése, hogy a református egyház szlovák híveinek biztosítja az őket megillető szlovák képviselést, az egyház törvényhozási és közigazgatási közéletének minden egyes fokán. Az egyenlő jogok biztosításának kezességét a csehszlovák kormány abban látná, hogy a zsinat létrehozná a szlovák egyházmegyét és a zsinati törvény ezen határozatát a református egyház meg is valósítaná.”¹³ A kormánybiztos beszédében határozottan kijelentette, hogy a zsinatra előkészített tervezetet, az új Egyházi Törvénykönyv jóváhagyását a

¹¹ Említésre méltó, hogy a Komáromban székelő Németh István dunántúli püspök szintén átköltözött az anyaországba, lásd CSOMÁR: i. m., 11.; és bővebb kiegészítésként CSOHÁNY János: Trianon és a magyar református egyház, *Egyháztörténeti Szemle*, 13. évfolyam, 2012/2, 75–83.

¹² Bővebben lásd CSOMÁR: i. m., 8–10.; és SOMOGYI Alfréd: „A memorandum évek”, Az 1920-21. év eseményei a helyettes püspöki hivatal (Nt. Patay Károly, alsószecsi esperes-lelkész, helyettes püspök) levelezése alapján, in LÉVAI Attila (szerk.): *Egyház és történelem, Tanulmányok az egyház életéről és történelméről*, Szentendre, Tillinger Péter Műhelye, 2013, 77–124.

¹³ A SZKERE Léván 1923. június 17.-én tartott Törvényhozó Zsinatának Jk, 1. sz. melléklet a 17. pont-hoz, 60.

kormány a szlovák egyházmegye létrehozásától teszi függővé. A zsinat tagjainak többségét meglepte a kormánybiztos bejelentése, a szlovák kálvinista gyülekezet ügyének felemlítése. Ugyanis a zsinatot alkotó tagok többsége nem is tudott arról, hogy az egyetemes református egyház keretén belül olyan szlovák nyelvű reformátusok is élnek, akik számára külön szervezett, önálló egyházmegye felállítása szükséges. Csak a Csehszlovákia keleti részein és Kárpátalján élő zsinati tagok tudtak arról, hogy Abaúj, Zemplén és Ung megyében néhány református gyülekezetben szlovák nyelven is prédikálnak, ahol értik és beszélnek a szlovák nyelvet. De a szlovák reformátusság külön nyelv szerinti szervezkedésének gondolata nem a Csehszlovákiában élőkben fogant meg először, hanem Amerikában. (Megjegyzés: Amerikába a 19. század végén és a 20. század elején gazdasági és szociális okok miatt sok szlovák kálvinista is kivándorolt. Annak érdekében, hogy nemzeti, vallási öntudatukat megtartsák, időben elég hamar, még 1901-ben „Szlovák Kálvinista Egyesület” néven egységbe tömörültek. Az egyesületi név is jelzi, hogy nem külön szlovák nyelvű egyházat kívántak szervezni, ugyanis külön egyházközség megszervezésére, templom építésére, lelkipásztor tartására anyagi nehézségeik miatt nem is gondolhattak.¹⁴) Egy új államnak azonban létérdeke volt jövőjét azzal is biztosítani, hogy az állam területén élő különféle nemzetiségű állampolgárait egységbe tömörítse, majd a különböző kisebbségi népcsoportok egységes erejét megtörje. A keleti régiókba hazatelepült szlovák reformátusok túlfűtött nemzeti érzésüket hangoztatva, külön szlovák kálvinista egyházmegye felállítását szorgalmazták, amelyet nagymértékben támogatott az állami titkos segítség is. Néhány, magát akkor már szlovák anyanyelvűnek valló református lelkész külön állami „fizetésben” részesült!

Az állam és az egyház közötti viszony az 1923. évi lévai zsinaton sem rendeződött. Az államkormány követelte a szlovák egyházmegye felállítását, melyet a szlovák vagy a cseh evangélikus egyház irányítása alá kívánt helyezni. Maga az érintett nép, a szlovák református gyülekezetek egyháztagjai e kérdéstről azonban vajmi keveset tudtak.

Mindezekkel párhuzamosan azért felpörögnek az események ez ügyben. Elindult egy sok héten és hónapon át tartó levélváltás Péter Mihály gálszécsi lelkipásztor, püspökhelyettes és Štunda István minisztériumi titkár, későbbi kormánytanácsos között 1923-ban, még a lévai zsinat megkezdése előtt. Ezt Péter Mihály röpirata, a *Szlovák kálvinisták kérdése – Otázka slovenských kalvínov* című írás váltotta ki, s amelynek oda-vissza való, sokszor meglehetősen kemény üzenetesei hónapokon át szinte heti rendszerességgel a szlovák–magyar gyülekezeti kérdéssel foglalkoztak a *Református Egyház és Iskola* hasábjain.¹⁵

¹⁴ NAGY Zoltán.: *A csehszlovákiai magyar és szlovák reformátusok történeti kapcsolatának vizsgálata* (Kézirat), Budapest – Somorja, Fórum Kutatóintézet, 1990.

¹⁵ Az ügyet a következő „salamoni” nyilatkozattal zárták le: „A Péter Mihály és a Štunda István urak között folytatott hírlapi vitában alulírottak arra kértettünk fel, hogy a vita anyagának mindkettőjük részéről előterjesztendő ismertetése után hozzunk döntést a tekintetben, hogy e vitában minő volt eljárásuk egymással szemben. E célból Léván 1923. június 18-én és 19-én alulírottak Péter Mihály és Štunda István urakat együttesen meghallgatván s előterjesztéseiket megismervén megállapítjuk, hogy: 1. Péter Mihály úr

4. A pályini gyülekezet ügye – s a rá adott püspöki válasz

A szlovák egyházmegye felállításának a kérdése végigvonult a felvidéki református egyház második világháború előtti történetén úgy, hogy rendezve e kérdés nem lett, hiszen az 1938. november 2. utáni területrendezésekkel, visszacsatolásokkal jórészt okafogyottá is vált a probléma szlovákok által elképzelt megoldása.¹⁶ Amíg azonban eddig eljutunk, szövevényes és sok esetben indulatokkal tarkított események során kell túljutni, főleg az egyházkormányzás tekintetében. A szlovák–magyar gyülekezeti viszony mindig adott valami megoldani való dolgot az egyházkerület vezetésének, kiváltképp a püspöknek, Pálóczi Czinke Istvánnak. Ő az, aki az első memorandumok megszövegezésnek aktív résztvevője, s aki a kezdeti időkben talán a legtöbb tárgyalásban volt személyesen érdekelt, amely az egyház és az állam megbízottjai között végbement. Tudta nagyon jól, hogy az állam legfontosabb követelése között ott volt a szlovák egyházmegye felállításának kérdése is, amelyet ő kezdettől fogva ellenzett, éppen annak irreleváns jogosultsága végett.¹⁷ Az 1923. esztendő második felében

---

az általa ismertek alapján teljesen jóhiszeműen került hírlapi cikkeiben éles ellentétbe Stunda István úrral. 2. Stunda István úr az általa ismertek alapján szintén teljes jóhiszeműséggel helyezkedett élesen szembe hírlapi cikkeiben Péter Mihály úrral. 3. Végül, hogy az éles hírlapi vitára egyáltalán sor sem került volna, ha Péter Mihály és Stunda István uraknak az e világban őket irányító ismereteiket alkalmuk lett volna egymással közölni. Léva, 1923. június 19-én. Szilassy Béla, egyh. ker. főgondnok és Bertók Béla, püspök.” – Nyilatkozat, Református Egyház és Iskola, III. évfolyam, 1923/25, 101.

¹⁶ Ugyanakkor azt meg kell jegyezzük, hogy az 1938 utáni területrendezések után a szlovák gyülekezetek majdnem teljes egészében a mai Szlovákia területén maradtak, életüket egy ún. Szervező Bizottság koordinálta. A második világháború után aztán jött a felvidéki reformátusokat oly negatívan érintő kitelepítés és lakosságcsere, s eltelt a háború végétől számítva majdnem hét év, mire megalakul a Szlovákiai Református Keresztény Egyház az új államkeretben, a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban.

¹⁷ Az Egyetem Konvent 1924. január 8-i ülésén a jegyzőkönyv a következőket rögzíti: „Péter Mihály jelentést tesz arról, hogy szlovenszko Teljhatalmu Minisztere már egyszer idézett iratában kiterjeszkedik arra is, hogy a kormánybiztosnak Léván 1923. évi június 17-én a zsinat megnyitáskor tett nyilatkozata figyelembe vessék, amivel a Teljhatalmu Miniszter bizonyára a külön szlovák egyházmegyére céloz. Bemutatja a tiszáninneri egyházkerületnek 1923 évi október hó 16-án Kassán tartott közgyűlése 12. számú jegyzőkönyvi pontja alatt hozott határozatát és Pálóczi-Czinke István püspök, Egyetemes Konventi elnök határozati javaslatát: Egyetemes Konventünk a tiszáninneri egyházkerületnek e tárgyban hozott határozatát Pálóczi-Czinke István határozati javaslatának kipótlásával teljes egészében magáévá teszi s egyhangúlag kimondja a következőket:

»Egyetemes Konventünk több százados s közvetlen tapasztalatokon nyugvó meggyőződése az, hogy a kebelében levő szlovák ajkú híveknek külön szlovák egyházmegyébe való tömörülésére semmi szükség nincs, mert az egyházközségeknek egyházmegyévé való szervezésével is csak az a célja az egyetemes egyháznak, hogy az apróbb pontoknak egy testbe való kötözésével még erősebb alapot adjon a hit- és erkölcsi élet felvirágoztatásának a mesebeli összekötözött vesszőszálak példájára, amelyek külön-külön összetörnének, együtt azonban szilárdan meg-állanak. A felsőzempléni és az ungi egyházmegyékben lévő szlovák ajkú egyházak eleitől fogva ez egyházmegyékhez voltak kapcsolva, ide csatolta őket a saját önfenntartási ösztönük, mert különállónak a körülöttük levő római- és görögkatolikus vallásfelekezet magába szótva volna őket, míg így a náluknál erősebb és számban nagyobb magyar testvéreik közösségében élve, nem csak hitüket, de ezzel kapcsolatban saját anyanyelvüket is hibátlanul megőrizték. Négy száz esztendő hosszú folyamán a szlovák ajkú hívek részéről semminemű elszakadási törekvés magyarajkú testvéreiktől sohasem nyilvánult meg, mert ők a felsőhatóságok ápoló kezeit, hitüket és nyelvüket illetőleg, mindenkor érezték. Tiszai református egyházkerületünk ugyanis tudva azt, hogy az evan gyéliom minden ágazatnak, népnek és nyelvnek hirde-

Czinke püspökhöz az ungi egyházmegyéből egy kérelem érkezett a pályini gyülekezet tagjaitól, amelyben a gyülekezet magyar ajkú hívei kértek segítséget a gyermekek magyar nyelven folyó hitoktatását támogatandó. A pályini¹⁸ gyülekezet magyar ajkú híveinek kérése nagyon feldúlta nemzeti és hitérzéseiben a püspököt. Az őszi, egyházkerületi közgyűlés elé vitte okulásul az ügyet, s püspöki jelentésében a következőképpen terjesztette a Közgyűlés elé:

„A Főtiszt. Egyházkerület elé hozok ezek után egy megdöbbenő dokumentumot a múlt sáfarkodása ellen, amelyet mikor elolvastam, azt hittem, hogy a fájdalomtól megszakad a szívem. Az ungi egyházmegyéből jött ez a dokumentum, amely »örömmel veszi tudomásul«, de mi csak elborult lélekkel fogadhatjuk azt a szomorú tényt, hogy a pályini anyaegyházból 47 egyházfentartó család jajkiáltása hangzik felénk, segítségünket kérve gyermekeik anyanyelvének megmentéséhez, csak azért a morzsalékért esedezve, hogy ezek a magyar gyermekek a szlovák nyelv mellett hetenkint néhány órán a magyar nyelvre is oktattassanak. És milyen nevű emberek kérik ezt? Egytől egyig régi magyar köznemek, Szilágyik, Böszörményiek, Egriek, Olcsváriak, Vásárhelyiek, Stépánok, Kükemeiek és több ilyen nevűek, akik mellett Debrecen magyar nevei is elszégyelhetnék magukat. Valamennyien kiáltó czáfolatai a magyarosítás lelketlen vádjának és orczapirító bizonyágai a saját bűnös mulasztásainknak, hogy ennyi vérünkéből való vért, itt is meg egyebütt is, nemzeti birtokállományunkból kihullni engedtünk. Ide hoztam ezt a dokumentumot okulásul, de itt is hangoztatom, amit az ungi esperesi hivatal útján a pályini magyaroknak már megírtam, hogy talán törvény alatt élünk s a törvény minden gyülekezetünknek biztosítja azt a jogot, hogy temploma és iskolája nyelvét önmaga határozhassa meg. Ehhez nem kell senki másnak a kegyelme, csak az egyházi felsőbb hatóságnak egyszerű jóváhagyó tudomásul vétele. Csak ezt mondhatja ki határozatképpen mai közgyűlésünk is. De ugyanakkor ez a váratlan ügy bepillantást enged iskoláztatásunk ködös, aggodalmas

---

tendő és hogy inkább egy szót értelemmel, mintsem ezeret értelem nélkül és hogy a krisztusi életben minden hívő csak a saját anyanyelvén gyarapodhatik: ezért a kebelében levő szlovák ajkú kisebbségnek anyanyelvén való oktatására mindig különös gondot fordított. Történeti tény ugyanis, hogy szlovák ajkú gyülekezeteinkben az istenítisztelet minden része mindenkor szlovák nyelven tartatott, a belmissiónál, a lelkészek és tanítók részéről a néppel való érintkezésnél, kizárólag ez a nyelv használtatott, amint ez máskülönbön el sem képzelhető; ez a nyelv érvényesült a presbitériumok tanácskozásaiban, az egyházlátogatások alkalmával; az egyházmegyei közgyűléseken a szlovák ajkú hívek a saját nyelvükön hallgattattak meg, nyertek feleletet, szóval még a közigazgatásnál is tekintettel volt rájuk az egyházi hatóság, ezenkívül pedig nagy áldozattal Zsoltárokat és egyéb vallásos iratokat nyomtatott ki számukra minden időben. Ezek a szempontok ezután is, sőt fokozottabb mértékben fogják egyházkerületünk gondoskodásának tárgyát képezni. Ennél fogva egyházkerületünk még egyszer ismétli legjobb meggyőződése szerint: a külön szlovák egyházmegye szervezésének semmi szükségét nem látja, sőt azt veszedelmesnek tekinti, mert ilyen kisebb egyházmegye elégséges anyagi, szellemi, erkölcsi erővel nem rendelkezik a tekintetben, hogy feladatát megoldhassa, végül kiszakítottván a népesebb és számosabb gyülekezetek közösségéből, most még inkább ki volnának téve a más felekezetek, sőt a vallástalan ináryzatok kísértéseinek, mint a múltban voltak» – PÉTER Mihály (szerk.): A Szlovenszköi és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventje Kassán 1924. évi január hó 8. napján tartott ülésének Jegyzőkönyve, 13–15.

¹⁸ Ma Palín teljes egészében szlovák község, reformátusai is teljes egészében szlovákok, a Nagymihályi Egyházmegye kebelében.

jövendőjébe is, s bölcs megfontolásra int a külön szlovák egyházmegye megítélésében is, megvilágítva – mint a villám – egy pillanatra azt a mélységet, melybe a szlovák többségű gyülekezeteinkben élő magyar gyermekeket egy elhamarkodott határozattal taszítanak.¹⁹

Alig telt el fél esztendő, amikor ugyanezen gyülekezet szlovák ajkú részétől érkezett egy levél, melyben több olyan rágalom is papírra volt vetve, melyeknek valóságalapja jószerivel semmi nem volt, ám amely telve volt olyan nemű vádaskodással, hogy ti. elmagyarosítás történik az általuk lakott „tisza szlovák” (sic!) községben a református gyülekezetben, amely ellen a leghatározottabb fellépést várják el a püspöktől. Nos, Czinke sem késett sokáig a válasszal, amely az akkori Egyetemes Református Egyház hivatalos lapjában, a *Református Egyház és Iskola* 1924. évi 15. számában jelent meg *Nyílt levél a pályini református gyülekezethez s általa a többi szlovák reformátushoz!* címmel, mely levélből egyértelműen megmutatkozik az a bátor és következetes hang, amely Pálóczi Czinke Istvánt egész életében jellemezte, amikor hitéért és nemzetéért kellett kiállnia. Az alábbiakban e levél legfontosabb részeinek kivonatát idézem:

„Kedves Atyámfiai! A nagy nyilvánosság előtt válaszolok leveletekre, mert amit ti irtatok nekem, azt nem ti gondoltátok ki s én a sugalmazóitoknak is felelni akarok. Meg azért is, mert rajtatok kívül már más gyülekezetet is félrevezettek, s én szeretném, ha szavamat azok is meghallánák. Nagyon megszorítottátok az én szívemet, amit még el tudnék viselni, mert éppen a nagyhét, a méltatlan bántalmak hete következik ránk. De hálátlan-sággal illetétek a magyar református egyház szívét is, amely négyszáz év óta ápol, dajkál, melenget titeket anyai szeretete egész melegével... Mert azok nem tudják, de nektek tudnotok kéne, hogy régóta írmag se maradt volna belőletek, maroknyi szlovák kálvinisták-ból, ott a nagy gör.kath. és róm.kath. tengerben, ha a nagyobb és önzetlenebb testvér, a magyar kálvinista egyház a saját testével nem védelmezett volna benneteket. Nektek azt is tudnotok kellene, hogy a magyar református egyház nem a ti véreteket vette, de a saját meleg vére folyt el lassan közöttetek, az ő édes fiai lettek közöttetek – a mi lágymelegségünk folytán – szlovákokká és nem ti lettetek magyarokká. Ti magatok szolgáltattok erre kiáltó bizonyágot hozzám benyújtott folyamodástokban, amelynek aláírói közt ilyen szlovák neveket találunk: Egry, Kállay, Kükemezey (persze ő már így írja a nevét: Kükemezey), Balogh, Varjassy, Géczy, Pogány, Kovács, Gajdos, Magyar Mihály. ...Magok mondják, hogy ők magyar nemes emberek voltak valamikor, s ma se nem tudnak, se nem érzenek magyarul, sőt saját nemzetük ellen fordulnak. És mégis ti panaszkodtok, ti vádaskodtok? Holott ti a 400 esztendőös magyar közösségben is megmaradtatok szlovákoknak és kálvinistáknak. ...Oh, Testvéreim, meg ne csaljátok magatokat! Nem nekünk van tirátok szükségünk, hanem tinektek mi reánk. Nekünk a világon semmi hasznunk

¹⁹ Réz László (szerk.): *A Szlovenszkói Tiszáninneni Református Egyházkerület 1923. október hó 16-17. napján Kassán tartott rendes közgyűlésének Jegyzőkönyve*, 13–15.

abból, hogy ti mihozzánk tartoztok: csak keserűségünk és háborgattatásunk. ...Bármire is határozottok el magatokat, mi ezután is szeretni fogunk benneteket.”²⁰

A történet (a szlovák–magyar ügy, a szlovák egyházmegye ügye) – immáron nem csak a pályiniak révén – az esztendőben még tovább folytatódott a püspök körlevelével s az arra adott válasz majd viszontválasz révén, melyek Pálóczi Czinke István és Štunda István előadó-titkár közötti levélváltásban maradtak meg hű emlékezetül és mementóul.²¹

Zárszó

A szlovák–magyar gyülekezeti kérdés száz esztendeje nyitott. Megnyugtató és jó kompromisszum akkor sem volt, s azóta sincs. Trianon következménye felszínre emelt egy kérdést, amelyre mindmáig hiányzik az elfogadható válasz. Csak remélni tudjuk, hogy egyszer talán e két nép között ez a jó válasz is megfogalmazódhat egymás irányába.

ABSTRACT

The Slovak–Hungarian Congregation Issue – The Position of Czinke István Pálóczi

This study is focusing on a specific fragment of the church life of Hungarians in Slovakia, i.e. it grabs a twentieth century historic tendency in the interwar period, namely it deals with the complex question of changing linguistic and national identity of congregations. This post-WW1 and pre-WW2 phenomenon is briefly described, and it analyses this multidimensional question via one congregational example.

---

²⁰ PÁLÓCZI-CZINKE István: Nyílt levél a pályini gyülekezethez s általa a többi szlovák reformátushoz, *Református Egyház és Iskola*, IV. évfolyam, 1924/15, 57–58.

²¹ PÁLÓCZI-CZINKE István: A szlovák ajku ref. gyülekezetekhez!, *Református Egyház és Iskola*, IV. évfolyam, 1924/34, 133–134.